

Ключевые слова: Советский Союз, перестройка, гласность, демократизация, КПСС, партийное руководство, рыночная экономика, экономический кризис.

Summary

Skomorovskyy V. The results of restructuring processes in the USSR: state-legal aspect.

The article describes the actual problem of USSR state history at the final stage of the Union existence. Chronological borders of the research include 1985–1991 – the period of political and economical reforms known as “Perebudova”. It is being proved that the restructuring policy, which aimed at society democratization, greatly generated Communist ideology crisis and the split of the ruling party. As a result of such policy the leadership of CPSU had been weakened greatly. It is emphasized that the absence of distinct conception of transition to market economy and the contradiction of the ruling board caused destruction processes and crisis phenomena in the country that resulted in its disintegration. Detailed analysis of the sources and scientific literature prove that the politics itself caused the aggravation of political crisis in all spheres of social life which finally resulted in the USSR disintegration.

Key words: Soviet Union, Perebudova, Publicity, democratization, CPSU, party governance, market economy, economic crisis.

Отримано 25.02.2013

УДК 347.921.8

Ю. О. ФІГЕЛЬ

Юлія Осипівна Фігель, кандидат юридичних наук,
доцент Львівської комерційної академії

**ДО ПИТАННЯ: АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ
«РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ФОРМУВАННІ ВМІНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
СТУДЕНТАМИ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ»**

Вивчення ролі юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей набуло широкої актуальності в теоретичному та практичному аспекті з огляду на те, що сучасний стан та подальший розвиток вищої юридичної освіти, як в Україні, так і поза її межами, свідчить про здобуття студентами-правниками фахової підготовки не достатньо належного рівня, який би повинен відповідати вимогам розбудови демократичної і правової європейської держави.

Роль юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей досліджували: Л. Воскобітова, А. Галай, О. Доброхотова, Ф. Дудирев, М. Дулеба, В. Єлов, Т. Зікіна, К. Клейн, М. Кіпніс, О. Люблінський, В. Малков, Д. Мейер, С. Молібог, Д. Павленко, О. Роговська, А. Святловський, В. Стаднік, М. Трофимов, Д. Франк, Ф. Фромгольд та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні ступеня наукової розробки проблематики ролі юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей.

Важливим джерелом дослідження проблематики стала стаття професора Ф. Фромгольда “Juristische Kliniken” (1881 р.), у якій він пропонував створити при юридичних факультетах вищих навчальних закладах клініки, на зразок медичних, що надавали б допомогу тим, хто потребує фахової правової підтримки. Саме у цій роботі вперше згадано термін «юридична клініка»¹.

Вагомим науковим, теоретико-прикладним дослідженням діяльності юридичної клініки стала праця професора Д. Мейера «О значении практики в системе юридического образования»², де він, зокрема, вказував на роль практичного навчання у підготовці юристів і зазначав, що навчальна практика є тією ланкою, яка об'єднує теоретичну юридичну освіту та практичну професійну діяльність. У своїй роботі він також обґрунтував необхідність навчальної практики в освітньому процесі юристів, розглядав структуру й методику проведення спеціальних практичних занять для студентів-юристів. У ній також згадується про створення юридичної клініки, куди звертались клієнти за юридичними консультаціями, і вони надавались професором у присутності студентів.

Значним внеском у розвиток клінічного навчання стала робота О. Люблінського «О юридических клиниках»³, в якій він висловлював власне бачення юридичної клініки і, зокрема, обґрунтував необхідність створення таких закладів та зазначав основні напрями їх діяльності.

Важливим теоретичним підґрунтям дослідження стала праця Д. Франка «Чому б не створити клініку для юристів?»⁴, де він запропонував започаткувати принципово новий вид навчання юристів, запозичивши з медицини ідею використання працюючих клінік, як основи для підготовки молодих спеціалістів. Однак, аналіз цих джерел показує, що основним завданням перших юридичних клінік було надання безкоштовної правової допомоги малозабезпеченим прошаркам населення.

Згодом ідея створення юридичної клініки за аналогом медичних стала одним із аргументів прихильників практичної підготовки. К. Диновський вважав, що установа на зразок медичної клініки необхідна на юри-

дичному факультеті, оскільки завданням і метою клінічних занять є навчання вмінню застосовувати наукові прийоми у практичній діяльності. Юридична наука, так як і медицина, спрямована на практичні цілі і рішення юриста – не менш важливе, аніж лікарське. На його думку, юридична освіта повинна навчити застосуванню абстрактних понять і принципів їх застосування до конкретних випадків⁵.

У цей же час, у першій половині ХХ ст., у США була опублікована стаття, яка не просто підтримувала відому в Європі та Америці ідею створення клінік при юридичних факультетах, але й містила революційне твердження про те, що юридична освіта, основою якої є навчання у клініці, є найкращим способом підготовки кваліфікованих юристів. Її автор В. Роу пропонував перевести клініки з добровільних формувань при юридичних факультетах в офіційну форму навчання студентів-юристів. Він висунув ідею про залучення студентів до практичної діяльності під керівництвом досвідчених професіоналів⁶.

Питання про соціально-юридичну природу та особливості юридичної клінічної освіти в юридичній науці вирішувалось в ході тривалих наукових дискусій, які були присвячені проблемі діяльності юридичних клінік в освітніх закладах зробили російські вчені, зокрема: О. Доброхотова, А. Зайцева, Н. Грачова, В. Коробченко, І. Андреечев, Н. Баїєва, Л. Воскобітова, Т. Зикіна, К. Шугріна, які розглядали юридичну клініку як одну із форм практичного навчання студентів юридичних спеціальностей.

Особливу зацікавленість викликають праці українських науковців, які вивчали значення юридичних клінік у системі професійної юридичної освіти та їх роль у правовиховній роботі серед громадян. Зокрема, М. Дулеба вважає, що завдяки створенню юридичних клінік громадський правозахист став більш дієвим та кваліфікованим, і юридичні клініки стали тією ланкою правового захисту, якої не вистачало, щоб забезпечити правову допомогу найбільш незахищеним громадянам⁷.

Більш сучасними є погляди інших науковців, які у своїй роботі «Юридична клініка»⁸ стверджують, що створення юридичної клініки забезпечує можливість практичного застосування студентами своїх знань та сприяє вирішенню питання загальнодержавного значення: допомоги найбільш соціально незахищеним прошаркам населення.

Цікавими є міркування В. Єлова щодо юридичної клініки, який вважає, що як освітній заклад – вона є самодостатнім освітнім інститутом, що включений до системи навчання і функціонує переважно в межах вищих навчальних закладів юридичної спеціалізації, а як форма практичного навчання – передбачає поєднання процесу практичної підготовки студентів і надання юридичної допомоги певним категоріям населення⁹. Його погляди найбільш наближені до нашого дисертаційного дослідження, і подальший розгляд цього питання відображений у даній роботі.

Наступними вченими, погляди яких стали допоміжним матеріалом при написанні даного дослідження, є В. Молдован та Р. Кацавець, котрі зазначають, що спрямованістю діяльності юридичної клініки є надання допомоги, тобто творення добра найменш забезпеченим верствам населення, та навчатись самим¹⁰.

Незважаючи на суттєву складність процесу перерозподілу навчальних ресурсів національних освітніх систем і незвичність подібних методів навчання, юридична клініка поступово стає невід'ємною складовою частиною юридичного навчання, виходячи на рівень загального визнання та навіть спроб її нормативно-правового регулювання.

Що стосується дослідження питання вміння реалізації права, то значний внесок у розгляд цього поняття зробили українські й зарубіжні теоретики: С. Алексєєв, В. Бабаєв, Ю. Гревцов, П. Казанський, В. Карташов, М. Кельман, С. Комаров, В. Копейчиков, Л. Луць, М. Матузов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, В. Сальніков, О. Семітко, І. Сенніков, О. Скакун, М. Цвік, О. Черданцев.

Л. Луць реалізацію права розуміє як здійснення його у правомірних діяннях суб'єктів суспільних відносин з метою задоволення відповідних інтересів¹¹.

На думку М. Кельмана, реалізація норм права – це втілення положень правових норм у фактичній діяльності (поведінці) суб'єктів права¹².

Ю. Решетов зазначає, що характерне якісне визначення реалізації норм права полягає в тому, що це процес правомірної поведінки¹³. Таке розуміння реалізації права дуже перспективне, оскільки, на думку автора, дозволяє при аналізі правореалізаційних процесів об'єднувати юридичні знання з економічними, політичними, соціологічними, психологічними та іншими видами знань, надає можливість методологічно вірно визначити місце реалізації права в системі суспільних відносин, а також не залишити поза увагою соціально-політичні, ідеологічні, організаційні та інші фактори реалізації норм права, мотиви і особисті властивості її учасників. Твердження, що реалізація юридичних норм відбувається у вигляді правомірної поведінки, звичайно, правильне. Правомірна поведінка є основним компонентом правореалізації, вона є завершальним, а отже, основним етапом процесів здійснення норм права та правового регулювання.

Утворення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків внаслідок настання відповідного юридичного факту (виникнення початкової фази розвитку правовідносини) є таким же необхідним моментом реалізації юридичних норм, як і правомірна поведінка.

Погляд М. Цвіка на реалізацію права також заслуговує на увагу. На його думку, це процес фактичного втілення норм права в суспільних відносинах через правомірну поведінку соціальних суб'єктів, що здійснюють належні їм суб'єктивні права та обов'язки¹⁴. Такий підхід, на наш погляд, найбільш доцільний, і його таку дефініцію слід застосовувати при визначенні поняття реалізації права студентами юридичних спеціальностей.

Отже, на підставі викладеного вище, можна дійти висновку, що реалізація правових норм студентами юридичних спеціальностей відбувається лише завдяки їхній правомірній поведінці. Оскільки реалізація права ними здійснюється переважно у формі використання, слід також дослідити цей спосіб реалізації права.

Реалізація права у формі використання, на думку О. Скакун, – це використання можливостей, наданих правовими нормами, здійснення суб'єктивних прав для задоволення власного інтересу¹⁵.

Аналізуючи джерела, які використовуються у нашому дослідженні, ми дійшли висновку, що використання права можна назвати навіть виконання юридичних обов'язків. Мова йде про ті випадки, коли студентові надана можливість вибору відповідного способу виконання юридичного обов'язку, тобто зобов'язуюча норма надає такому суб'єкту можливості різних варіантів поведінки. Таким чином, використання права найбільш правильно було б визначити як форму безпосередньої реалізації права, яка виражається у здійсненні студентами юридичних спеціальностей всього комплексу юридичних можливостей (суб'єктивні права і свободи, законні інтереси), закріплених і гарантованих нормами об'єктивного права.

На думку І. Сеннікова, використання права слід визнати універсальною формою реалізації нормативних актів, оскільки правові норми і закріплені в них можливості реалізуються будь-якими суб'єктами права¹⁶. Справді, важко уявити собі людину, не кажучи вже про юридичну особу, які ніколи в своєму житті не вступали у правовідносини з іншими суб'єктами в ролі уповноваженої особи.

Основними суб'єктами використання права, як і інших форм безпосередньої правореалізації, є громадяни, у тому числі й студенти юридичних спеціальностей. Це пов'язано з тим, що вказані особи, не будучи наділені владно-управлінськими функціями, не можуть здійснювати правозастосовчу діяльність, але активно реалізують норми права в безпосередніх формах.

У науковій літературі переважає думка, що використання права здійснюється переважно за допомогою вчинення особою активних дій. Однак, деякі вчені дотримуються іншої точки зору, так, наприклад, на думку В. Протасова, використання може здійснюватися як активною поведінкою, так і пасивною¹⁷.

Ми підтримуємо думку тих учених, які дотримуються першої точки зору. Безумовно, кожна особа, наділена будь-якою правовою можливістю, повинна самостійно вирішувати, чи використовувати надану їй можливість, чи ні. При цьому у будь-якому випадку пасивна поведінка буде свідчити лише про перебування особи у стані володіння правовою можливістю, але жодним чином не про втілення в його поведінці положень правової норми, тобто вчиненні юридично можливих дій, спрямованих на користування будь-яким соціальним благом.

Діяльність, пов'язана з використанням права, не має владного, імперативного, управлінського характеру. Поведінка студентів, які використовують право, пов'язана, перш за все, із задоволенням власних інтересів та інтересів клієнтів, досягненням особистих та колективних цілей.

Відсутність у процесах використання норм права владного характеру також визначається цілями, які ставлять перед собою суб'єкти, які використовують правові можливості. По суті, кожен із зазначених суб'єктів, реалізуючи правові норми, намагається досягнути індивідуальних цілей. Правозастосовча ж діяльність має єдині цілі – сприяння громадянам та організаціям у здійсненні суб'єктивних прав і виконанні юридичних обов'язків, упорядкування суспільних відносин.

Використання права є дозволеною, а не зобов'язуючою діяльністю. Незважаючи на те, що держава, надаючи громадянам (організаціям) суб'єктивні права та інші правові можливості, в більшості випадків об'єктивно зацікавлена у їх активній і найбільш повній реалізації, вона не розглядає поведінку зазначених суб'єктів, спрямовану на здійснення суб'єктивних прав та інших можливостей, як безумовну, обов'язкову, необхідну чи належну поведінку. До використання права не можна змушувати, оскільки будь-яка правова можливість у результаті такого впливу неминуче трансформується в юридичний обов'язок.

Не відповідають реальному стану речей висловлювання деяких авторів, які намагаються надати процесу реалізації прав і свобод особистості імперативний характер. Як приклад можна навести судження Г. Мальцева, який вважає, що у процесі реалізації суб'єктивного права особа в межах правової норми виконує як необхідне і бажане для себе, так і суспільно необхідне¹⁸.

Використання права не має чітко визначеної процесуальної форми, в рамках якої здійснюється правозастосовна діяльність компетентних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У той же час помилково було б стверджувати, що процес використання права позбавлений будь-якої заздалегідь встановленої послідовності дій особи, яка реалізує правову можливість, тобто певної процедури.

Використання права є формою вираження правової активності, яка визначається як свідомо, ініціативна поведінка суб'єктів і проявляється в правомірній діяльності у сфері правових відносин. Цілком очевидно, що переважна більшість правових можливостей реалізується за допомогою правомірних ініціативних і свідомих дій.

Використання норм права, як і вся правореалізаційна діяльність, має правомірний характер. Проте вказівка на просту відповідність чинним нормам права не повністю розкриває особливості досліджуваної форми реалізації правових норм. Це пов'язано з тим, що використання права як прояв соціально-правової активності перевищує звичайні вимоги конкретних правових приписів, оскільки поведінка, спрямована на реалізацію правових можливостей, має великий творчий потенціал, завдяки високому ступеню правосвідомості, зацікавленості в досягненні поставлених цілей і, як наслідок, є найбільш результативною.

Використання права є основним способом набуття та користування соціальними благами, оскільки передбачає отримання наділеною правовою можливістю особою всього того, що закріплено за нею юридичною нормою.

Аналіз вищевказаних джерел дозволяє охарактеризувати сучасний стан наукової розробки розглядуваної проблематики наступним чином. Загальнотеоретична проблема ролі юридичних клінік в освітньому процесі студентів юридичних спеціальностей певною мірою висвітлена у науковій літературі. Однак, дослідження наукової літератури, яка стосується тематики нашої роботи, доводять, що на даний момент в юридичній науці відсутній єдиний теоретико-правовий підхід до сутності юридичних клінік, їх ролі у підготовці майбутніх юристів, зокрема, у формуванні вмінь та навичок реалізації права студентами юридичних спеціальностей.

¹ *Frommhold, Georg. Juristische Kliniken / Frommhold, Georg // Deutsche Juristen-Zeitung. – Jg. 5, 1900. – S. 448–449.*

² *Мейер Д. И. О значении практики в системе современного юридического образования / Д. И. Мейер // Юридический сборник Казанского университета. – Казань, 1855. – 126 с. – С. 3.*

³ *Люблинский А. О «юридических клиниках»: Российское понимание термина «юридическая клиника» / А. Люблинский // Журнал Министерства Юстиции. – 1901. – № 1 – С. 175–181.*

⁴ *Frank, Jerome. Why Not a Clinical Lawyer-School? / Frank, Jerome // 81 U PA L Rev 907. – 1933.*

⁵ *Дыновский К. К. Задачи цивилистического образования и значение его для гражданского правосудия / К. К. Дыновский. – Одесса : «Славянская» типография Н. Хрисогелос, 1896. – 66 с.*

⁶ *Rowe William V. Legal Clinics and Better Trained Lawyers / Rowe William V. – A Necessity 11 Gall Law Rewiew 591. – 1917.*

⁷ *Гентош Р. Є. Діяльність юридичних клінік у сфері громадського правозахисту : [посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / Р. Є. Гентош, М. В. Дулеба, В. О. Козлов, О. С. Котуха. – Львів, 2003. – С. 5–6.*

⁸ *Молібог С. Юридична клініка / С. Молібог, Д. Павленко, Д. Браун – К. : Центр комерційного права. – 2002. – 104 с.*

⁹ *Слов В. А. Юридична клініка : навчальний посібник. / В. А. Слов, С. І. Молібог, Д. Г. Павленко. – К. : Школяр. – 2004. – С. 9.*

¹⁰ *Молдован В. В. Юридична клініка : навч. пос. / В. В. Молдован, Р. С. Кацавещь. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.*

¹¹ *Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. / Л. А. Луць. – К. : Атіка, 2008. – С. 283.*

¹² *Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – С. 295.*

¹³ *Решетов Ю. С. Реализация норм советского права: Системный анализ / Ю. С. Решетов. – Казань : Изд. Казанского государственного университета, 1989. – 154 с.*

¹⁴ *Загальна теорія держави і права : [підруч. для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – С. 360.*

¹⁵ *Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – С. 581.*

¹⁶ *Сенников И. Е. Использование права как форма непосредственной реализации юридических норм : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сенников Игорь Евгеньевич. – Н. Новгород, 2003. – С. 93.*

¹⁷ *Протасов В. Н. Теория права и государства: Проблемы теории права и государства / В. Н. Протасов. – М. : Юриспруденция, 2001. – С. 22.*

¹⁸ *Мальцев Г. В. Социалистическое право и свобода личности / Г. В. Мальцев. – М. : Юридическая литература, 1968. – 194 с.*

Резюме

Фігель Ю. О. До питання: аналіз джерел за темою дослідження «Роль юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей».

У статті досліджуються наукові праці учених, які вивчали питання ролі юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей. Значну увагу присвячено доробкам науковців, що досліджували роль юридичних клінік при підготовці студентів юридичних спеціальностей. Проаналізовано праці українських учених, присвячені значенню юридичних клінік у системі професійної юридичної освіти та їхній ролі у правовиховній роботі серед громадян. Стверджується, що створення юридичної клініки забезпечує можливість практичного застосування студентами своїх знань та сприяє вирішенню питання загальнодержавного значення: допомоги найбільш соціально незахищеним прошаркам населення. На підставі аналізу ряду наукових праць з'ясовано, що реалізація правових норм студентами юридичних спеціальностей відбувається лише завдяки їхній правомірній поведінці та здійснюється переважно у формі використання. Сформульовано висновок, що на даний момент в юридичній науці відсутній єдиний теоретико-правовий підхід до сутності юридичних клінік, їх ролі в підготовці майбутніх юристів, зокрема, у формуванні вмінь та навичок реалізації права студентами юридичних спеціальностей.

Ключові слова: юридична клініка, юридична клінічна освіта, реалізація права, юридична освіта, використання права, практичне навчання.

Резюме

Фігель Ю. О. К вопросу: анализ источников по теме исследования «Роль юридических клиник в формировании умений реализации права студентами юридических специальностей».

В статье исследуются научные труды ученых, которые изучали вопрос роли юридических клиник в формировании умений реализации права студентами юридических специальностей. Значительное внимание посвящено работам ученых, исследовавших роль юридических клиник при подготовке студентов юридических специальностей. Проанализированы труды украинских ученых, посвященные значению юридических клиник в системе профессионального юридического образования и их роли в правовоспитательной работе среди граждан. Утверждается, что создание юридической клиники обеспечивает возможность практического применения студентами своих знаний и способствует решению вопроса общегосударственного значения: помощи наиболее социально незащищенным слоям населения. На основании анализа ряда научных работ выяснено, что реализация правовых норм студентами юридических специальностей происходит только благодаря их правомерному поведению и осуществляется преимущественно в форме использования. Сформулирован вывод, что на данный момент в юридической науке отсутствует единый теоретико-правовой подход к сущности юридических клиник, их роли в подготовке будущих юристов, в частности, в формировании умений и навыков реализации права студентами юридических специальностей.

Ключевые слова: юридическая клиника, юридическое клиническое образование, реализация права, юридическое образование, использование права, практическое обучение.

Summary

Figel Y. To the question: analysis of sources on the topic «The Role of Legal Clinic in the Formation of Law Implementation Skills by Law Students».

This article investigates scientific work of scientists who have studied the issue as a legal clinics in shaping the skills of law students legal specialties. Considerable attention is devoted to the refinement of scientists who investigated the role of legal clinics in preparing students of legal specialties.

Analyzed the work of Ukrainian scientists dedicated to the importance of legal clinics in vocational legal education and their role in law work among citizens. It is established that a legal clinic enables students practical application of the knowledge and contributes to solving issues of national importance: assistance to the most vulnerable segments of the population. Based on the analysis of a number of scientific works and found that the implementation of law students legal professions is only due to their behavior and lawfully carried out mainly in the form of use. Formulated the conclusion that at the moment in legal science is no single theoretical approach to the legal nature of legal clinics, their role in training future lawyers, particularly in shaping the skills of law students legal specialties.

Key words: legal clinic, clinical legal education, the implementation of law, legal education, use of the training.

Отримано 4.04.2013

УДК 323.28(470)

О. В. ФІЛОНОВ

Олександр Володимирович Філонов, декан факультету права Донецького юридичного інституту МВС України

**МІСЦЕ І РОЛЬ ЛІВОРАДИКАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Об'єктивна оцінка і розуміння витоків і причин появи терористичних проявів другої половини ХІХ – початку ХХ століття в Російській імперії, у першу чергу, вимагає проаналізувати соціально-політичну ситуацію, що склалася на той момент і зробити спробу осмислення участі в її радикалізації лівих громадських організацій.

Дослідженню сутності, різних проявів тероризму в Російській імперії наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., ролі ліворадикальних організацій в цьому процесі приділяли увагу багато науковців. Серед них можна назвати роботи таких науковців і практиків, як: А. Спиридович, О. Ярмиш, А. Гейфман, Р. Городницький, К. Гусєв, К. Морозов, Д. Пронякін, О. Овсієнко, А. Чайковський, М. Щербак, та інші. На наш погляд, дослідження в своїй основі мають історичний і причинно-наслідковий зв'язок між цілями цих організацій і соціальним складом їх учасників.

Метою цієї статті є аналіз місця і ролі ліворадикальних організацій в політичному житті Російської імперії у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. у зв'язку з ескалацією у суспільстві екстремізму і нарощуванню терористичної діяльності як одного з напрямків діяльності політичних партій, що, на нашу думку, дозволить виявити особливості «російського» тероризму, а в подальшому визначити риси, які можуть бути притаманними і сучасному політичному суспільству в Україні, що дозволить певною мірою запобігти радикалізації суспільних відносин в державі.

Для досягнення зазначеної мети застосовувалися методи історичного аналізу, статистичний метод, метод порівняння.

Громадська думка кінця ХІХ – початку ХХ ст. не тільки висувала моделі майбутнього суспільного розвитку, але і пропонувала різні шляхи досягнення поставленої мети. Пошук найбільш ефективних шляхів здійснення соціальних перетворень став значною мірою модною темою, це питання досить активно обговорювалось в гуртках ліберальної інтелігенції, які почали з'являтися з початку 60-х рр. ХІХ ст. Однак, слід зазначити, що найчастіше діяльність таких гуртків не виходила за рамки обговорень теоретичного характеру. Тим не менш, в Російській імперії починають поступово формуватися громадські рухи і партії. Великий вплив у суспільстві набули загальноросійські політичні течії народників, соціал-демократів, лібералів і український національний рух. Важливою рисою процесу партійно-політичної структуризації суспільства в розглядуваний період була відносна слабкість помірних течій, які відображали інтереси так званого «середнього класу» і зорієнтованих на підтримку стабільного соціально-економічного розвитку держави. Навпаки, значну популярність здобувають екстремістські сили, у тому числі ті, що відверто сповідують терористичні методи політичної боротьби і досягнення цілей. Спробуємо розглянути фактори, які впливали на таку ситуацію.